

Тульчинська С.О., д.е.н., професор,
професор кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Шашина М.В., к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Тульчинський Р.В., к.е.н., доцент,
завідувач кафедри менеджменту та публічного адміністрування
ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая»

ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ТЕОРІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Тульчинська С.О., Шашина М.В., Тульчинський Р.В. Особливості понятійно-категоріального апарату теорії регіональної економіки. У статті здійснено дослідження понятійно-категоріального апарату теорії розвитку продуктивних сил і регіональної економіки з метою його уточнення. Критичний аналіз поняття «регіональний економічний простір» дав можливість констатувати, що неприпустимо його ототожнювати з поняттям «територія». Під час тлумачення сутності даного поняття за системним підходом вчені наголошують на притаманній йому господарській системі та задіянні просторових переваг, що може бути поштовхом для більш ефективного використання регіональних ресурсів економічними агентами. Сутність поняття «регіональна суспільна система» за діяльнісного підходу дає можливість розглядати її як відкрите суспільне відтворення, цілісність якого забезпечує просторово-часове поєднання діяльності, суспільних явищ, об'єктів, процесів та довілля та включає в себе регіональні системи розселення, регіональні економічні системи, регіональні соціальні системи, регіональні екологічні системи, регіональні системи управління. Авторами дано тлумачення сутності понять «регіональний економічний простір» та «регіональна суспільна система».

Ключові слова: регіон, регіональна суспільна система, регіональний економічний простір, регіональна господарська система.

Тульчинская С.А., Шашина М.В., Тульчинский Р.В. Особенности понятийно-категориального аппарата теории региональной экономики. В статье проведено исследование понятийно-категориального аппарата теории развития производительных сил и региональной экономики с целью его уточнения. Критический анализ понятия «региональное экономическое пространство» дал возможность констатировать, что недопустимо его отождествлять с понятием «территория». При толковании его сущности с использованием системного подхода ученые отмечают присущую ему хозяйственную систему и задействование пространственных преимуществ, что может быть толчком для более эффективного использования региональных ресурсов экономическими агентами. Сущность понятия «региональная общественная система» при использовании деятельностного подхода позволяет рассматривать ее как открытое общественное воспроизводство, целостность которого обеспечивает пространственно-временное сочетание деятельности, общественных явлений, объектов, процессов и окружающей среды и включает в себя региональные системы расселения, региональные экономические системы, региональные социальные системы, региональные экологические системы, региональные системы управления. Авторами дано толкование сущности понятий «региональное экономическое пространство» и «региональная общественная система».

Ключевые слова: регион, региональная общественная система, региональное экономическое пространство, региональная хозяйственная система.

Tulchynska S.O., Shashyna M.V., Tulchynskiy R.V. Features of the conceptual-categorical apparatus in the theory of regional economics. The article deals with the study of the conceptual-categorical apparatus of the productive forces and the regional economy development theory in order to clarify it, namely, the concepts of "regional economic space", "economic system", "regional social system". It was found that the region should be considered from the three components point of view, namely, as: the territory, economic system and economic space. The critical analysis of the concept of "regional economic space" made it possible to state that it is unacceptable to identify it with the notion of "territory". Scientists emphasize the inherent economic

system and the use of spatial preferences, which may be an impetus for more efficient use of regional resources by economic agents in interpreting the essence of this concept by the system approach. The essence of the concept of "regional social system" makes it possible to regard it as an open social reproduction whose integrity provides a spatial-temporal combination of activity, social phenomena, objects, processes and the environment and includes regional settlement systems, regional economic systems, regional social systems, regional ecological systems, regional management systems using the activity approach. The authors give an interpretation of the essence of the concept of "regional economic space" as a certain structure, systemic aggregate of resources, population, economic entities, characterized by the ability to self-organization and self-development, an increase in the synergistic effect, which form the respective spheres of activity for the production of various goods and services, taking into account regional features, ensuring the production, exchange, distribution and consumption of material and spiritual goods for the satisfaction of social needs. Also, the notion of "regional social system" as an open sub-national formation, the integrity of which is legally ensured by the spatial-temporal combination of economic activity, social phenomena, objects, processes and rational attitude to the environment.

Key words: region, regional social system, regional economic space, regional economic system.

Постановка проблеми. Глобалізаційні тенденції розвитку світового господарства останнім часом призводять до актуалізації модернізаційних засад економіки держав з урахуванням розвитку їхніх регіонів, що підтверджує досвід європейських країн у напрямі парадигмальних засад становлення нового регіоналізму. У цілому поняття «регіон» тісно пов'язане з поняттям «простір». М.П. Бутко вважає, що регіон – «це сформований на засадах сталого розвитку простір з однорідним природно-ресурсним потенціалом, спеціалізацією сфери матеріального виробництва та її цілісним інфраструктурним облаштуванням, специфічними історичними, етнокультурними та економічними особливостями, а також з адміністративно-політичним облаштуванням та загальнодержавною інституційною базою» [19, с. 48]. Ми поділяємо думку науковців [1, с. 152; 2, с. 28; 5, с. 21; 6, с. 25] стосовно того, що регіон необхідно розглядати з погляду трьох складників, а саме як територію, економічну систему та економічний простір. Це, своєю чергою, зумовлює дослідження понятійно-категоріального апарату теорії регіональної економіки щодо тлумачення сутності деяких понять. Незважаючи на те що ці поняття є досить часто вживаними в економічному обігу, їх тлумачення можуть бути інколи навіть полярними, що зумовлює актуальність наукових розвідок у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Генезис наукової думки щодо теорії регіонального розвитку отримав свій поштовх ще у XIX ст., що висвітлювалося у теоретико-методологічних концепціях різних науковців та наукових шкіл. Серед представників класичної школи необхідно відзначити концепції Й. Тюнена, В. Лаунхардта, А. Вебера, В. Кристаллера, А. Льоша, У. Айзарда, А. Маршалла та інших науковців різних економічних шкіл.

Розвиток економічної думки призвів до відгалуження теоретичного напрямку вивчення проблематики функціонування регіональних аспектів. На початку теоретичного осмислення регіональних процесів особливості просторового розвитку роз-

глядалися крізь призму розміщення галузей промисловості, залежно від відстані до ринків збуту та сировини тощо. Із часом у теоріях регіонального розвитку почали враховуватися специфічні риси об'єкта дослідження, що характеризують просторові аспекти функціонування господарюючих суб'єктів, у працях А. Маршалла, Ф. Перру, Ж. Будвіля, Х. Ласуена, П. Потье та інших науковців.

Актуальність особливостей просторового розвитку широко висвітлюється вітчизняними вченими, серед яких необхідно відзначити: О. Амошу, Б. Буркинського, М. Бутка, В. Василенка, Я. Верменича, С. Вовканича, А. Власюка, В. Геєця, А. Гриценка, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, В. Загорського, Ю. Макогона, О. Молодцова, Т. Пепу, С. Пірожкова, О. Радченко, С. Романюка, С. Саханенко, Л. Семів, В. Сіденка та ін.

Незважаючи на безумовну актуальність наукових досліджень теорії розвитку продуктивних сил та регіональної економіки, проблематиці застосування понятійно-категоріального апарату приділено недостатньо уваги, що інколи призводить до невідповідності диференціальних понять у їх застосуванні. Це, своєю чергою, зумовлює дослідження понятійно-категоріального апарату теорії регіональної економіки щодо тлумачення сутності таких понять, як «регіональний економічний простір», «господарська система», «регіональна суспільна система».

Постановка завдання. Метою статті є дослідження понятійно-категоріального апарату теорії розвитку продуктивних сил і регіональної економіки з метою його уточнення. Для досягнення поставленої мети було досліджено тлумачення понять «регіональний економічний простір», «господарська система», «регіональна суспільна система» та уточнено сутність поняття «регіональна суспільна система» з використанням методології системного підходу.

Виклад основних результатів. В.М. Василенко зауважує, що «економічний простір можна уявити як абстрактну форму поєднання окремих елементів продуктивних сил або їхніх конструкцій, яка утворює

економічне середовище або певну сукупність структур, в якій вони взаємодіють у встановлених кордонах певної території» [2, с. 148]. Дослідник відображає регіональний економічний простір як куб, а взаємозалежність зв'язків та відносин – як його діагоналі.

М.П. Бутко наголошує, що регіональний економічний простір – «системна сукупність ресурсів, економічних агентів у ринковому середовищі, які формують відповідні сфери діяльності та використовують просторові особливості в процесі відтворення живої та уречевленої праці, забезпечують виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ та послуг» [1, с. 54]. У цьому разі вчений наголошує на використанні просторових переваг, що може бути поштовхом для більш ефективного використання регіональних ресурсів економічними агентами.

Т.В. Пепа стверджує, що «економічний простір – це частина реального простору, що зумовлена взаємодією матеріальних (природних та штучних) систем різних ієрархічних рівнів, яка відбувається в процесі господарської діяльності людини і визначається через їхні характеристики. Таке визначення, надане з погляду системного підходу:

– по-перше, стверджує зв'язок реального фізичного простору з економічним простором, а отже, розкриває його загальні немерджентні властивості;

– по-друге, визначає видовою ознакою господарську діяльність людини і через неї встановлює зв'язок із часовою координатою;

– по-третє, вказує на рівні організації матерії, що існує в економічному просторі, з чого можна зробити висновок, що економічний простір існував не завжди;

– по-четверте, опосередковано враховує наявність усіх можливих зв'язків, що виникають у процесі взаємодії матеріальних систем різних ієрархічних рівнів, залучених у господарську діяльність людини» [3, с. 27].

Науковець стверджує, що економічний простір не може прирівнюватися до самих географічних чи економічних утворень або об'єктів, оскільки це призводить до ототожнення з такою категорією, як «територія». Також необхідно зазначити, що автор наголошує на використанні системного підходу, а не, наприклад, на використанні територіального підходу. Це, своєю чергою, дає можливість розглядати простір не як безумовно існуючу матерію, що виокремлює простір від території.

Своєю чергою, регіональний економічний простір має тільки йому притаманну господарську систему, що являє собою функціонуючий на певній території комплекс сегментів регіональної економіки та взаємопов'язаних галузей, здатний до розширеного відтворення та розвитку свого потенціалу.

Т.В. Пепа зазначає, що основою регіональних господарських систем «як складників, інтегрованих, масштабних структур економічного простору є елементарні виробничі комплекси як компоненти різноманітних територіально-виробничих об'єднань, як

первинні клітини територіальної організації, комплексів виробничої сфери, що інтегрується у вищі ієрархічному рангу таксони, ідентифіковані за фактом виробничої спеціалізації. Вони виступають як відправні точки в таксонуванні територіальної організації суспільного виробництва» [4, с. 8].

На нашу думку, це влучний та предметний взаємозв'язок понять «економічний простір» та «господарська система». Це дає можливість чітко відокремити поняття «регіональний економічний простір» за використання системного підходу та «регіональна суспільна система» за використання діяльнісного підходу та врахувати особливості регіональних господарських систем.

Для дослідження теоретичних засад регіональної економіки з погляду формування його теоретико-методологічного підґрунтя крім визначення сутності поняття «регіональний економічний простір» та його основи – господарської системи велике значення має визначення сутності поняття «регіональна суспільна система».

Проведене дослідження різних поглядів, висвітлених у літературних джерелах [1, с. 152; 5, с. 21; 6, с. 25], дає можливість констатувати та погодитися з науковцями, у тому числі Інституту регіональних досліджень НАН України, що найчастіше вживаний та більш обґрунтований до визначення сутності поняття «регіональна суспільна система» є діяльнісний підхід.

Так, науковці у монографії Інституту регіональних досліджень НАН України за редакцією Л. Семів «Регіональні суспільні системи» зазначають, що під час визначення регіональної суспільної системи «слід орієнтуватися на суспільний поділ праці, який передбачає виділення окремих підсистем суспільства як за територіальною диференціацією так і за видами діяльності. За застосування діяльнісного підходу територіальний чинник відіграє роль лише територіальної проекції» [5, с. 21].

На переконання науковців, регіональна суспільна система – «це відкрите суспільне відтворення, цілісність якого забезпечує просторово-часове поєднання діяльності, суспільних явищ, об'єктів, процесів та доквілля. Її просторові контури обмежені територіальними (територіально-суспільні системи в контексті територіально-адміністративного поділу) або діяльнісними ознаками (регіональна економічна система, регіональна трудова система, регіональна освітня система, регіональна наукова система тощо). Цілісність регіональної суспільної системи забезпечує просторова концентрація людських, економічних, технічних, соціальних, інформаційних та природних ресурсів, а цілями її розвитку є реалізація спільних стратегічних інтересів населення та суб'єктів різних видів соціально-економічної діяльності» [5, с. 27].

Із позицій суспільно-відтворювальної сукупності регіональна суспільна система – «це сформована в межах певної території сукупність економічних, соціальних, політичних, культурних взаємозв'язків і

відносин між людьми, соціальними спільнотами та інститутами, що об'єднані спільними інтересами і спільною метою розвитку й у своїй взаємодії із середовищем утворюють єдине ціле» [5, с. 33]. Своєю чергою, регіональна суспільна система включає: регіональні системи розселення, регіональні економічні системи, регіональні соціальні системи, регіональні екологічні системи, регіональні системи управління.

Висновки. Проведене дослідження та використання системного підходу дає можливість стверджувати, що регіональний економічний простір, на нашу думку, необхідно розглядати як певну конструкцію, системну сукупність ресурсів, населення, економічних суб'єктів, що характеризується здатністю до самоорганізації та саморозвитку, збільшенням синергетичного ефекту, які формують відповідні сфери діяльності для виробництва різних товарів та

послуг з урахуванням регіональних особливостей, забезпечуючи виробництво, обмін, розподіл та споживання матеріальних та духовних благ для задоволення суспільних потреб.

Регіональну суспільну систему, на нашу думку, необхідно розглядати як відкрите субнаціональне формування, цілісність якого законодавчо забезпечує просторово-часове поєднання господарської діяльності, суспільних явищ, об'єктів, процесів та раціональне ставлення до довкілля.

Обґрунтування використання понятійно-категоріального апарату та з'ясування теоретичних засад регіональних суспільних систем вимагає подальшого дослідження у площині виокремлення особливостей формування та функціонування парадигми регіонального розвитку України в європейському економічному просторі.

Список літератури:

1. Бутко М.П. Архітектоніка конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції: монографія. Київ: АМУ, 2016. 452 с.
2. Василенко В.Н. Архитектура регионального пространства: монография. Донецк: Юго-Восток, 2006. 311 с.
3. Пепа Т.В. Регіональна динаміка і трансформації економічного простору України: монографія. Черкаси: Брама України, 2006. 400 с.
4. Пепа Т.В., Чернюк Л.Г. Гармонізація трансформації територіальної структури регіональних систем і складових економічного простору України. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія «Економічні науки»*. 2005. № 21. С. 7–10.
5. Регіональні суспільні системи / Інститут регіональних досліджень НАН України; відп. ред. Л. К. Семів. Львів, 2007. 496 с.
6. Тульчинська С.О. Перспективи та доміанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2014. 210 с.